

*Жаліло Я.А.,
д.е.н, с.н.с.,
заступник директора
Національного інституту стратегічних досліджень,*

ЩОДО НОВІТНІХ ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ

Формування геополітичних пріоритетів – це завжди процес виявлення оптимальних шляхів реалізації національних інтересів, що безпосередньо залежить від глобального середовища в якому відбувається ця реалізація. Тому дослідження сучасних чинників, які визначають це середовище, дозволяє пояснювати та значною мірою передбачати еволюцію геополітичних пріоритетів.

Глобалізований світ *видозмінює рушійні сили розвитку* та чинники впливу на окремі країни, групи країн, регіони світу. Відбувається наростання вагомості *зовнішніх впливів* навіть для традиційно досить автаркічних країн. Прояви ж відкритості тих країн, які традиційно перебували під жорстким «опроміненням» глобальними чинниками (до таких країн належить і Україна), стають дедалі розмаїтішими та витонченішими.

Значні специфічні риси, притаманні сучасному етапу глобалізації, насамперед пов'язані зі **зміною акторів глобальних процесів, перелік яких, раніше представлений національними державами, наразі суттєво урізноманітнюється.**

По-перше, актором глобалізації стають господарюючі суб'єкти. Технологічний прогрес суттєво підвищив автономність економічних суб'єктів по відношенню до умов їхнього функціонування, які могли бути засобами контролю над ними з боку національних урядів: бізнес може мати незалежні системи життєзабезпечення виробничих (офісних) площ, персонал, більшість якого працює на засадах аутсорсингу, віртуальні екстериторіальні мережі збуту власної продукції тощо, сучасні інформаційні технології знижують трансакційні витрати виходу на зовнішні ринки. Наразі така автономність може бути властива навіть відносно невеликим компаніям – що руйнує «монополію» ТНК на суб'єктність у глобалізації. Таким зрушенням значною мірою сприяє структура сукупної пропозиції на ринках: дедалі більшу частку в ній складають продукти нематеріального виробництва.

На додачу, процеси інформаційної глобалізації значно розширили обізнаність щодо можливих альтернативних напрямів використання фінансових ресурсів, а інформаційні технології звели до мінімуму часові й організаційні витрати здійснення фінансових інвестицій: це обумовлює високу мобільність капіталів, для яких межі національних економічних систем становлять дедалі меншу значущість.

По-друге, на основі поширення проектів макрорегіональної міжнародної співпраці та транскордонного співробітництва **різко зросла суб'єктність регіонів та субрегіонів як акторів глобалізації.** Послаблення значущості національних кордонів для економічних комунікацій пробуджують інституційні зрушення, які руйнують механізми відтворення «пастки» периферійності для віддалених від центрів економічної сили регіонів. В умовах інституційного динамізму формуються нові інституційні форми та практики, які підтримують і заохочують інновативність. Впроваджуючи нову модель як ефективнішу, регіональна периферія може народжувати нові центри економічного тяжіння.

По-третє, країни «третього» світу, які раніше розглядалися суто як об'єкти глобалізаційного процесу, наразі стрімко набувають суб'єктності. Глобалізація, обумовивши «розмивання» традиційних патріархальних економічних укладів та уніфікацію їх основних системних параметрів з класичними індустріальними моделями ринкової економіки, посилила сприйнятливість економік країн, що розвиваються, до інвестицій, орієнтованих на використання наявного в них ресурсного потенціалу. Цьому сприяли і значні вкладення, які у попереднє десятиліття здійснено у цих країнах у людський капітал.

Наразі країни, що розвиваються, самі стають інвесторами, зосереджуючи інвестиції горизонтально – у середовищі собі подібних.

Зміщення центрів зростання до «третього світу» спонукає багатьох експертів говорити про «відстрочку постіндустріалізації». В той час як у розвинених країнах становлення постіндустріальних укладів практично відбулося, країни, що розвиваються, мусять концентруватися здебільшого на надолуженні відставання в рамках індустріальної моделі – до цього спонукає специфіка зростаючого внутрішнього, та й зовнішнього попиту. Розвиток постіндустріального сегменту в таких країнах гальмується також *нерозвиненістю інституційних систем* – адже капіталізація секторів економіки, які визначають постіндустріальний уклад, забезпечується насамперед інституційними чинниками.

Те, що індустріальний розвиток відбувається у країнах, що розвиваються, синхронно із надолуженням «цифрового розриву», дозволяє ефективно інтегрувати постіндустріальні технології до традиційних секторів економіки, що є запорукою їх значно вищої продуктивності та конкурентоспроможності. Відбувається свого роду *«постіндустріальний синтез»*, який складає новітню конкурентну перевагу країн «третього світу» та підтримує їхню глобальну суб'єктність.

По-четверте, самостійним актором глобалізації стає людина. Глобальній спільноті притаманна глибинна криза ідентичності, пов'язана зі зміною місця людини у виробничому процесі внаслідок Четвертої промислової революції. Через витіснення людини з процесу виробництва відбувається функціональна дезорієнтація та розмивання соціально-групової ідентичності. Зростає залежність статусу особистості не від природжених (місце проживання, етнічна належність тощо), а від особисто набутих якісних характеристик (освіти, навичок, досвіду, життєвої позиції, мотивації тощо), – все це, доповнене розширеними можливостями транспортних та інформаційних комунікацій, обумовлює високу соціальну мобільність, у т.ч. у міждержавному вимірі.

Зміна суб'єктності процесів глобалізації неминуче тягне за собою **зміну її інституційних механізмів.** Процеси економічної глобалізації привели до мультиплікації каналів взаємозв'язку економічних суб'єктів різного економіко-правового та географічного походження, що фактично унеможливило збереження на попередньому рівні державного контролю за ресурсними потоками, послаблюється територіальна ідентичність економічної діяльності: як у міжнародному масштабі, так і у вимірі регіонів окремої країни;

Відбувається **зниження дієвості традиційних інститутів** національного та наднаціонального регулювання. Імплантація складових постіндустріального (мережевого) суспільства в індустріальні економіки порушує цілісність національних економічних просторів. Зростання інституційного розриву між реальним і фінансовим секторами обумовлює відрив важливих макроекономічних параметрів (пропозиції грошей, цін, валютних курсів) від реальної економічної основи¹. Намагання застосувати механізми скоординованої глобальної антикризової політики різко послаблюють суверенність національних економічних політик, знижують дієздатність як національних урядів, так і складових національного громадянського суспільства через появу нових глобальних суб'єктів влади, якими є елементи «глобальної держави» та неформальні центри глобального впливу, транснаціональні мережі співробітництва, міжнародні регуляторні органи².

Між тим, показовим є феномен **недієвості міжнародних регуляцій.** Перший видимий його прояв – фінансово-економічна криза 2008-2009 рр., яка показала неефективність інституційного контролю над фінансовими ринками, що зруйнувало саму довіру до фінансового сектору як невід'ємної складової сучасного економічного «організму». Наслідок: втягування світу у затяжну економічну депресію.

¹ Сіденко В. Модифікація світової економіки під впливом новітніх факторів глобальної трансформаційної кризи // Економіка України.- 2012.- № 5.- С. 22-23.

² Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / [Під заг. ред. А.С.Гальчинського, С.В.Львовичкіна, В.П.Семиноженка]. - К.: Нац. ін-т стратег. досл., 2004. - 261 с.

Наступна хвиля – **криза системи безпеки 2014 року**. Наслідки посткризової депресії були далеко не останніми чинниками того, що Україна виявилася найслабшою ланкою, «вибитою» із стандартного міжнародно-правового поля внаслідок внутрішньої системної кризи та масованих недружніх дій Російської Федерації. Наразі втрачено довіру до міжнародної системи стримувань, переваг, гарантій, розірвано «межі припустимого» у міжнародній політиці, принаймні у європейському регіоні.

Логічно очікуваним наступним етапом може стати **криза національних держав**, яка розгортатиметься, коли у відповідь на недієздатність глобальних інститутів відбуватиметься стихійне переформатування інституцій національного рівня, що увійде у суперечність з усталеними правовими нормами.

Інтернаціоналізація інституційної системи суттєво розширює поняття ринку інститутів³, створюючи основу для **інституційної конкуренції на міжнародному рівні**. Стикаючись з недостатньою спроможністю національних інституційних систем до вирішення суттєвих проблем економічного розвитку, визначальною серед яких є саме дефіцит ресурсів розвитку та користуючись інтернаціоналізацією інституційних відносин, економічні суб'єкти роблять вибір на користь входження до глобальних ланцюгів створення вартості, які кращим чином вирішують проблему цього дефіциту та дозволяють досягти максимального факторного доходу.

Отже, в умовах імпліцитної лібералізації будь-які засоби протекціонізму втрачають дієвість, а ресурси зрештою перепадають тій економічній системі, яка перемагає в інституційній конкуренції.

Наразі відбувається **«перезавантаження» полярності світу** – з монополярності останнього десятиліття ХХ ст. світ знову перетворюється на полі-, або й мультиполярний. Проте дія системи описаних вище чинників обумовлює варіативність побудови такої мультиполярності:

- структурування акторів глобалізації довкола обмеженого числа «центрів тяжіння»;
- атомізація глобального середовища та втрата здатності акторів глобалізації до консолідації;
- множинність та примноження «центрів тяжіння», реалізація концепції «нового регіоналізму»⁴.

Реалізація конкретного сценарію залежить від того, що саме виступатиме в ролі головного об'єкта глобалізаційних комунікацій: природні ресурси, технології чи соціальний капітал.

З нашої точки зору, саме якість людського та соціального капіталу визначає спроможність національної держави продукувати технологічні та соціальні інновації й перебрати на себе управління ресурсами, які випадають з поля впливу в процесі об'єктивного ослаблення ієрархії традиційних центрів глобальної сили. Що «витягуватиме» національні спільноти з ризиків периферійності та формуватиме нові глобальні «центри тяжіння».

Резюме: зміна суб'єктності глобалізації веде до зміни її інституційної моделі. На зміну неефективній «безпеці порядку» на основі стаціонарності геоекономічних та геополітичних потуг, що функціонують у логіці дихотомії «лібералізм-протекціонізм», має прийти концепт «безпеки розвитку», який виходить з мультисуб'єктності глобалізації, а отже – диверсифікованості політик, вибір яких відбувається в процесі інституційної конкуренції та забезпечує перетворення глобалізації на ресурс локального розвитку.

Відповідним чином має відбуватися **побудова національних пріоритетів розвитку** в умовах дії сучасних геостратегічних викликів, до яких належать:

---

³ Pejovich S. The Market for Institutions Versus the Strong Hand of the State: the Case of Eastern Europe / S. Pejovich // Economic Institutions, Markets and Competition. - Cheltenham: Edward Elgar, 1996. - P. 111-126.

⁴ B. Hettne, F. Söderbaum. The New Regionalism Approach / Hettne B., Söderbaum F. // Politeia, Vol 17, No 3 – 1998.

- локалізація – створення макрорегіональних середовищ, дружніх для залучення до економічного розвитку ресурсів з урахуванням їх територіальної локалізації;
- інклюзивність - задіяність у розвитку усіх членів спільноти на основі досягнення соціально-групової реідентифікації в процесі структурної модернізації економіки;
- нова ендогенність - досягнення максимальної реалізації потенціалу національної економіки в умовах високого рівня економічної відкритості на основі оптимізації її інституційної організації;
- постановка та реалізація Цілей сталого розвитку як результату глобального консенсусу щодо інтегрального бачення майбутнього.